

Ősi epikánk és az Árpád-kori íráshagyomány*

A jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy egyrészt összefoglalja ősi epikánk egyes darabjai Árpád-kori lejegyzésének kronológiájára vonatkozó, meglehetősen szerteágazó kutatások maradandónak tűnő eredményeit, illetve maga is — néhány *fellevés* erejéig — kísérletet tegyen egy pár ponton az igazság adekvátabb megközelítésére, másrészt az írásba foglalás kronológiájából próbáljon következtetéseket levonni a hagyományozódás bonyolult útját, a szóbeli irodalom írott irodalommá válásának folyamatát illetően.

1. A magyar nép eredet-története

A XIII. századi KÉZAI Simonnal és a XIV. századi (de sokkal korábbi, XI—XIII. századi szövegeket is magában foglaló) krónikakompozícióban olvashatjuk, hogy Menroth és Eneth fiai: Hunor és Mogor egy szarvasűnő üldözése közben a Meótisz mocsaraiba érkeztek, bár az űnőt fellelni nem tudták, a vidék megnyerte tetszésüket, oda költöztek át, s nyájaikat legeltették, majd pár év elteltével Belar (Bereka) fiainak feleségeit és gyermekeit, köztük Dula alán fejedelem két leányát elrabolták. E két leány egyikét Hunor, a másikat Mogor vette feleségül; tőlük erednek a hunok (magyarok).¹

E történetet jobbra két részre szokták bontani: a csodaszarvas és a nőrablás mondájára. A szakirodalom általában egyetértett abban a kérdésben, hogy a nőrablás a magyar nép ősi eredetmondája,² korántsem volt azonban

* Szerkesztői megjegyzés.

A szerző által képviselt tudományos módszer (forráskritika, történeti és régészeti tények figyelembevétele stb.) jól kiegészíti a néprajz, közelebbről a történeti folklorisztika következtetéseit, azonban nem egyezik azokkal. A folklorisztikai kutatás nem csupán a feljegyzés és a szöveghagyományozás filológiai kronológiáját veszi tekintetbe, hanem maguknak az egyes szövegeknek genetikai és tipológiai rokonságát, történetiségét és fejlődését is. Még ha sikerül is például egy középkori elbeszélés szövegét datálni, rámutatni a szöveghagyományozás fázisaira — nem jelenti egyszersmind azt, hogy az illető történet típusát, motívumait, geneziséjét vagy fejlődését ezzel már meg is ragadtuk. A folklorisztikai kutatás más szempontokat is figyelembe vesz a kérdések eldöntésekor. Mivel történettudományi és irodalomtörténeti dolgozatokban rendszeres a folklorisztika ilyen törekvéseinek figyelembe nem vétele, illetve terminológiai és metodikai félreértése, hadd hivatkozzunk itt a legutóbbi olyan összefoglalásra, amely a folklorisztikai elgondolások keretében készült, és amely egyben utal a korábbi hasonló elképzelésekre is: *Hősepika*, in: DÖMÖTÖR Tekla—KATONA Imre—ORTUTAY Gyula—VOIGT Vilmos: *A magyar népköltészet*. (2., javított és bővített kiadás) Tankönyvkiadó, 1969. Bp. 51—72. Tudomásunk szerint két olyan vitaülés is készült (*A magyar irodalom története* I—II. kötetének folklorisztikai megvitatása, illetve a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályának vitaülése a magyar hősepika kérdéseiről), amelyekben ezt a problémakört további elemzés alá vetnék.

¹ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 144—145, 250—252.

véleményegyezés a csodaszarvas-történet *mondai jellegét* illetően.³ A kérdést — úgy véljük — ifj. HORVÁTH János oldotta meg: a hunoknak és a magyaroknak is volt *csodaszarvas-mondájuk* (bár a két monda szarvasai eltérő jellegűek, s ez megerősítette a mondát lejegyző KÉZAI hitét — IORDANESBÓL értesülve a hun mondáról — a hun—magyar azonosságban.⁴ Ez a magyarázat teljesen hihető: több keleti nép ismerte — még eredetmonda formájában is — a csodaszarvas-históriát.⁵

Izgalmas kérdés: mikor került első ízben feljegyzésre a magyarság eredetmondája? Sokáig általánosan elfogadott volt, hogy azt már a XI. századi ősgesta tartalmazta.⁶ HORVÁTH János 1954-ben kifejtette: mivel *István, László* és *Kálmán* törvényei erősen küzdenek a nőrablás ősi szokása ellen, eredetmondánk nőrablás-motívuma nyilván nem kerülhetett be a legkorábbi krónikás szerkesztménybe. Viszont *Kun László* idejében már nem volt akadály, hogy a hun—magyar őstörténetben ez az eredetmonda is helyet kapjon. Ugyanígy ideológiai akadályja lehetett annak, hogy a csodaszarvas története az első krónikában feljegyzésre találjon. A magyarság eredetmondájában ősanymódú szereplő *Eneth* ugyanaz a szarvasűnő, amely a Meótiszbába költözéskor is szerepet játszik. Ez a monda az anyajog uralmának emlékét őrzi. Ha az anyajogú társadalom már régen a múlté is, a monda totemisztikus, pogány eleme, amely ellen még *I. László* törvénye is intézkedik, eleven lehetett.⁷

HORVÁTH János 1963-ban — úgy ítéljük — meggyőzően igazolta álláspontját. A XIII. század eleji⁸ ANONYMUS így ír prológusában: „Tehát legjobbnak tartottam, hogy igazán és egyszerűen írjam meg Neked, s így aki olvassa, tisztán láthassa, miképpen estek meg a dolgok. Ha az oly igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit a parasztlakos hamis meséiből vagy a regösök csacsogó énekéből mintegy álomban hallaná, nagyon is nem szép és elég illetlen dolog volna. Ezért most már inkább az iratok biztos előadásából meg a történeti művek világos értelmezéséből nemeshez méltó módon fogja fel a dolgok igazságát”.⁹ HORVÁTH úgy véli, ANONYMUS prológusa, mely szerint a magyarok eredetéről nem írott források, hanem csak a „hamis” szóbeli tradíciók számolnak be, mindenképpen bizonyítja, hogy a magyar nép eredetmondája semmi esetre sem szerepelhetett ANONYMUS (tehát 1215–1217) előtti gesta-, illetve krónikairódalomban. *P. mester* elítélő

² L. pl. HÓMAN Bálint 1925, 65; HORVÁTH János 1944, 40; ECKHARDT Sándor 1940, 200–201; GYÖRFFY György 1948, 11–14. — Irodalmát l. GYÖRFFY György 1948, 11. o. l. jegyz.

³ A kérdés irodalmát l. GYÖRFFY György 1948, 35–36. — Az irodalmi kölcsönzés mellett foglalt állást MORAVCSIK Gyula (1914, 338; 1953, 101); — HÓMAN Bálint (1925, 65); — HORVÁTH János (1944, 46) és INOKAI TÓTH Zoltán (1945–1946, 35–36). — Az 1948 utáni irodalomból MOLNÁR Erik (1949, 51), KARDOS Tibor (1957, 218; 1960, 17); — DÖMÖTÖR Tekla (1958, — 322); — SZÉKELY György (1961, 30); — HORVÁTH János (1963, 455), KLANICZAY Tibor (1964, 25) és LÁSZLÓ Gyula (1967, 52) mondainak ítélte a történetet.

⁴ HORVÁTH János 1963, 455.

⁵ BERZE NAGY János 1927, 65–80, 145–152; — GYÖRFFY György 1948, 36; — SZÉKELY György 1961, 27; — LÁSZLÓ Gyula 1967, 15.

⁶ L. pl. GYÖRFFY György 1948, 17, 36–38; — KLANICZAY Tibor 1964, 56; — MÁLYUSZ Elemér 1967, 16 és 16–17. o. l. jegyz.

⁷ HORVÁTH János 1954, 14.

⁸ HORVÁTH János 1966, 276.

⁹ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 33–34. — PAIS Dezső (GYÖRFFY György 1958, 96) fordítása.

jelzői (hamis, nem szép, illetlen) nagy hagynak kétséget aziránt, hogy itt csakis egy totemisztikus, tehát a népet állatóstól származtató eredetmondáról lehetett szó.¹⁰

KLANICZAY Tibor – HORVÁTH János 1954-es bizonyítási eljárásával és eredményével vitatkozva – nem tartotta hihetőnek, hogy első (XI. századi) gestánk írója pusztán ideológiai óvatosságból kitért volna az eredetmonda (és az Álmos-monda) lejegyzése előtt, hiszen e két mondában az ősi totemisztikus elemek ekkorra már elhalványultak, másrészt gestaírónk a magyarság eredetére vonatkozóan a néphagyományon kívül nem is találhatott más forrást. Legfeljebb a nőrablás mondája támaszthatott némi akadályokat a feljegyzés elé, de KLANICZAY itt is valószínűnek vélte a XI. századi írásba foglalást.¹¹

Az egykori vitával kapcsolatban két, *újabb*an felmerült koncepcióra hivatkozhatunk.

a) Úgy véljük: MESTERHÁZY Károlynak – döntően a régészeti anyag újszerű értelmezésével, továbbá a vonatkozó néprajzi anyag felsorakoztatásával – sikerült legalábbis valószínűsíteni: a honfoglalás korában (de nyilván a X. században is) ismeretes volt még a matrilokális településen élő, az anyai ágon való leszármazáson alapuló matrilineáris nagycsalád.¹² S ha MESTERHÁZY óvatosan is fogalmaz („Lehetséges, hogy a magyarságnál már a honfoglalás korában sem voltak olyan erősek az ősi társadalom szerkezetének elemei, mint a hantiknál és mansiknál a XIX. században. A mindennapi életben biztosan nem voltak meg a matrilokális nagycsalád hagyományai olyan tisztán, mint ahogyan az a temetőkből kirajzolódik”¹³), eredményeiből annyi mindenestre túlzás nélkül kiolvasható: a honfoglalás korában (s az azt követő évtizedekben) a matriarchátus nem került még a porlepte régiségek lomtárába.

b) MÁLYUSZ Elemér hívta fel újól a figyelmet arra, hogy „a keresztény egyház . . . a biblia elbeszélését tette a világtörténet vezérfonalává, és minden népet Noé valamelyik fiától leszármazottnak tüntetett fel a Genesis elején elhelyezett néptáblázat segítségével hívásával”. Így döntött a XI. századi ősgesta Noé megátkozott fia, Kám mellett.¹⁴ Egy erősen egyházas szemléletű ősgesta klerikus írója aligha tallózhatott a magyar mondakincsben, amely sugallta, szinte ontotta a keresztény felfogással kontroverz pogány szemléletet. Abban a műben, melyben a „vezérfonal a kereszténység győzelmes útjának bemutatása volt”,¹⁵ aligha lehetett szó az éppen utolsó perceit élő, tűzzel-vasal irtott, pogány eszmevilág akár egy talpalatnyi térnyeréséről.

Vajon véletlen-e, hogy az ősi eredetmondát, amely 1215–1217-ben még csak a nép száján élt, jó félévszázaddal később már feljegyezték? Aligha. *Kun László* korának kellett eljőnie, hogy az utat találjon a feudális krónikás tollához. A csodaszarvas- (és nőrablás-) monda feljegyzésének kronológiája elintézhető lenne az arra a – ma már jogosan aligha kétségbe vonható – koncepcióra való hivatkozással is, hogy a hun-történet magyar krónikabeli kidolgozása

¹⁰ HORVÁTH János 1963, 456–457. — A gondolatot, hogy ti. ANONYMUS jelzői mondánkra vonatkoznak, már SOLYMOSSY Sándor (1934, 189) kifejtette, de a lejegyzés kronológiája szempontjából nem hasznosította.

¹¹ BÓTA László 1956, 308–309.

¹² MESTERHÁZY Károly 1967, 115–117; — MESTERHÁZY Károly 1968, 153 skk.

¹³ MESTERHÁZY Károly 1968, 155.

¹⁴ MÁLYUSZ Elemér 1966, 719.

¹⁵ KRISTÓ Gyula 1968, 9.

Kézai munkája.¹⁶ Ám többről van szó: annak a *Kun Lászlónak* a kora (és csakis az övé, nem másé) tette lehetővé az írásba foglalást, aki maga is pogány vagy pogány érzelmű kunok társaságában élte le rövid életét, aki szívesen vállalta magát az isten ellen lázadó *Menroth-Nemproth* és a pápa ellen hadat viselő, isten ostoraként emlegetett pogány *Attila* utódának. Annak a *Kun Lászlónak* a kora biztosította a monda pergamenre kerülését, aki 1288 áprilisában formálisan megostromolta a nyulakszigeti apácakolostort, hogy kiszabadítsa onnan nővérét. *Kun László* maga mondta, hogy „ha 15 vagy több nőtestvérem volna is kolostorokban, mind kivonszolásom onnét és megengedett vagy tiltott házasságra adnám őket . . . Én semmit nem adok az egyháziakra . . . , magamnak én magam vagyok a törvény, és nem tűröm, hogy holmi papi törvények megkössenek”.¹⁷ *Kun László* és kora, valamint egy, királyát fidelis clericus-ként szolgáló krónikás, KÉZAI Simon nélkül szegényebbek lennénk népünk nagy régiségre mutató eredetmondájával.

2. Az Árpád-dinasztia eredet-története

A XIII. század eleji ANONYMUSnál (s némileg eltérő variációban a XIV. századi krónikakompozícióban) azt találjuk, hogy *Vgek* feleségül vette *Eunodubelianus* leányát, *Emesut*, akinek fia született, *Almus*. Azért kapta e nevet, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képeben, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Úgy tűnt *Emesunak*, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak. Mivel az alvás közben feltűnő képet magyarul *almu*-nak mondják, s születését álom jelezte előre, *Almusnak* hívták. Vagy azért nevezték *Almusnak* — ami latinul szentet jelent —, mert ivadékaiból szent királyok és hercegek voltak születendők.¹⁸

A szakirodalom eltérően foglalt állást e totemisztikus vonásokat megőrzött¹⁹ monda írásba foglalását illetően: egyesek azt a XI. századi ősgestának,²⁰ mások a *II. Géza*-kori történeti műnek,²¹ ismét mások elsőként ANONYMUSnak tulajdonították.²² Kétségtelen, hogy — mint a forráskritikai kutatás kimutatta — az ANONYMUSnál és a XIV. századi krónikában megőrzött *turulmonda*²³ egy közös írott forrásból ered,²⁴ hiszen — bár sok megegyező vonás van a két forrás vonatkozó passzusa között — a krónika szövege nem alapulhatott ANONYMUSon, de a krónika *mai* szövege sem szolgálhatott forrásul ANONYMUSnak.²⁵

¹⁶ MADZSAR Imre 1922, 99; — HORVÁTH János 1954, 351—374, 382; — HORVÁTH János 1963, 452—454.

¹⁷ KARÁCSONYI János 1910, 7.

¹⁸ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 38, 284. — Sajnos, mindmáig nem sikerült nyomára bukkannunk, hogy (István és László királyok, valamint) Imre herceg mellett melyik Árpád-házi duxot övezhették a szentség koronájával, aki tárgyilag indokolhatná a *sancti* . . . *duces* pluralisát.

¹⁹ RÓHEIM Géza 1917, 83; — VÁCZY Péter 1944—1946, 9; — GYÖRY János 1948, 104; — GYÖRFFY György 1948, 40; — MOLNÁR Erik 1949, 51; — PAIS Dezső 1949, 38; — HORVÁTH János 1954, 16—17; — HORVÁTH János 1955, 349; — BÓTA László 1956, 314; — PAIS Dezső 1959, 79; — CSÓKA J. Lajos 1967, 383; — MÁLYUSZ Elemér 1967, 17; — LÁSZLÓ Gyula 1967, 54.

²⁰ VÁCZY Péter 1944—1946, 9.; — SZILÁGYI Loránd 1947, 126; — HORVÁTH János 1954, 16—17; — HORVÁTH János 1955, 349; BÓTA László 1956, 314.

²¹ GYÖRY János 1948, 85.

²² GYÖRFFY György 1948, 39—43; — CSÓKA J. Lajos 1967, 380.

²³ Összevetésüket l. GYÖRFFY György 1948, 43; — HORVÁTH János 1954, 15.

²⁴ HORVÁTH János 1954, 15—16.

²⁵ HORVÁTH János 1955, 349.

Kérdés tehát: mikorra tehető e közös, az *Almos-mondát* már tartalmazó krónikaszerkesztmény keletkezése? A XI. századi ősgesta aligha tárgyalhatta azt, hiszen a nyíltan totemisztikus tendencia ideológiai tilalomfát jelenthetett egy olyan egyházas szemléletű író számára, amilyen legkorábbi krónikánk alkotója lehetett. Igaz, a tagadhatatlan ellentmondást HORVÁTH János úgy igyekezett feloldani, hogy feltette: az *Almos-monda* dinasztikus érdekeinél fogva — pogány, totemisztikus eredete ellenére — helyet kaphatott legrégebb gestánkban, de pogány jellegéből teljesen kivetkőztetve.²⁶ Ha azonban a turul általi teherbe ejtést kikapcsoljuk — mint HORVÁTH javasolta —, akkor a mondából mi sem marad. A korai feljegyzés ellen szól az a körülmény is, hogy a monda szövegében előfordul *astur* (*austur*) szó — neolatin lévén — a XIII. században fordul elő Itáliában.²⁷

Kérdésünkre a magyar társadalomfejlődés iránya adhat feleletet. MÁLYUSZ Elemér úgy foglalt állást, hogy a kereszténység teljes győzelme, a magyarságnak végleg kereszténnyé válása vetett véget az ősgestai történet-szemlélet uralmának. „Ettől fogva vált szabaddá az út, hogy az őshaza termékeny tájjá változzék, az ősök bátor hőökké legyenek”.²⁸ Ez a beállítás — úgy véljük — nem tükrözi pontosan a kikövetkeztethető valóságot. Az *Imre-legenda* a tanú, hogy az ősgestai történet-szemlélet nem szűnt meg hatni a XII. század elején, nyomai világosan észlelhetők még a XII. század közepén keletkezett *Imre-legendán* is.²⁹ Azt a felfogást, amely a magyar őshazában kietlen pusztaságot, elvadult tájat, a magyarok őseiben sötét bőrszínű, barbár pogányokat, tehát csak megvetésre kárhoztatott teremtményeket látott, az egyházi ihletettség diktálta, s mivel a világi nagybirtokosság és maga a legnagyobb birtokos, a király sem nyúlt még vissza jogai igazolására a XII. század közepén a régmúltba, ekkor az egyházas szemléletű korai krónika beállítása — mint számukra közömbös — elfogadható volt. A XIII. század elejére óriási változás történt: a birtokért folyó harc kiélesedett. Logikus feltenni, hogy a gazdaság, a politika és a jog mindennapos problémái vezettek el az *őskeresés* igényéig, s a megtalált vagy legtöbbször kiválasztott, tehát fiktív ősöket nem barbárnak és vadnak kívánták látni.³⁰ Az *őskeresés*ben a főszerepet nyilván a világi magán-nagybirtokosság játszhatta. Hatalma növekedésével nemcsak jelen helyzete és jövőt illető kilátásai változtak meg, hanem a múlt is megszépült, a magyar őshaza olyan tájjá módosult, ahol „dúsan van berek, erdő, kellemetes növényzet, bővelkedik különféle vadakban”.³¹ A XII — XIII. század fordulóján került csak sor erre az átfestésre. A világi nagybirtok előretörése a gazdasági életben, a társadalmi ranglétrán és a politika síkján gyökeresen kitörölte a korábbi egyházas szemléletű őshaza-képet.

Úgy véljük, ekkortájt jegyezheték fel a hét honfoglaló vezér nevét is a hozzájuk kapcsolt, tőlük eredeztetett nemzetségek (genusok) nevével együtt.

²⁶ BÓTA László 1956, 314.

²⁷ GÁLDI, Ladislás 1938, 23.

²⁸ MÁLYUSZ Elemér 1966, 725.

²⁹ SZENTPÉTERY, Emericus 1938, 449—451. — Datálására I. Csóka J. Lajos 1967, 200—201.

³⁰ Szorosan hozzátartozik a magyarság eredetmondájához a benne található pozitív meótiszi őshaza-kép (jóságtartásra alkalmas, gazdag, kies vidék) felvázolása (SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 144), mely KÉZAI önálló megjegyzése; jól mutatja, hogy a XIII. század eleji átfestés eredményeként a sötét tónusúra rajzolt őshaza-portrét egyre pozitívabb beállítás váltotta fel.

³¹ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 254.

A hét vezér neve nem megőrzött régiség, hiszen a magyar emlékezet nemcsak a KONSZTANTINOSZ által még feljegyzett törzsneveket, hanem a honfoglaló törzsfőnök nevét is elfelejtette.³² Figyelmet keltő, hogy KONSZTANTINOSZ sem közli a törzsfők nevét, bár a X. század közepén a magyarok még emlékeztek rájuk: de a történeti „tudat” nem is sejtette, hogy ez a névsor egykor jelentőssé válhat, tehát nem is törekedett az emlékezet megőrzésére. A törzsnevek és törzsfőnevek pusztulásához hozzásegített már részben a X. századi törzsi differenciálódás, részben pedig a kereszténység uralma, a feudális osztályrend kiépülése, amely nem a törzsi nómenklatúra megőrkítésére, hanem éppen kiirtására törekedett. Még talán a XI. században is ismerhették a törzsfők nevét, de a kor alkotásai nem tartották, nem is tarthatták -- nagy kárára a történettudományak -- feladatuknak az érdemi foglalkozást a pogány időkkel. A birtokjog vonatkozásában a XII. század végén lépett fel igényként a világi nagybirtokosság részéről a honfoglaló ősök ismerete. Nem véletlen, hogy éppen a századfordulón jelenik meg a nemesi nemzetség *de genere* jelölése. Egyetértünk GyÖRFFY Györggyel: a *de genere* szóhasználat pontos tükrö egy társadalmi folyamatnak. Kálmán I. törvénykönyvének 20. cikkelye kimondja, hogy az *István király* által adott vagy megerősített birtok nem háramlik vissza a királyra. A nemzetségi birtokjog forrása tehát az I. István-kori (vagy még korábbi, a honfoglalás idején élt) birtokszerző ős lett. A XII. században meglett volna a jogalap a *de genere* használatára, de nem volt rá történeti szükség. A *de genere* szükségyszerűen 1200 körül jött divatba, amikor az uralkodó osztályban rövid idő alatt jelentős változás következett be, megyei és várbirtokok tömege került új adománybirtokosok kezébe.³³ A föld értékének megnövekedése pedig a földművelés produktivitásával, a termelőerők fejlődésével magyarázható.³⁴ Nyilvánvaló, hogy amikor a birtokjog igazolására alkalmas honfoglalás kori elődöket kerestek a világi magánbirtokosok, illetve a nemesi nemzetségek, a hét vezér nevét -- a hetes számon kívül -- nem az emlékezetből reaktivizálták, hanem fiktív ősöket kreáltak. Bár a nemzetségi hagyomány memóriáját nem szabad lebecsülni, de adott esetben ez aligha játszott igazán jelentős szerepet.³⁵ Vagyis: koholt vezérnévsor jött létre, amit az bizonyít, hogy mind ANONYMUS, mind a krónika az egyezések mellett eltérő névanyagot is közöl.

A nagybirtok őskereső akciója mellett, sőt azt némileg megelőzően a király is megkerestette a maga őseit, kidolgoztatta a dinasztia prehistóriáját. Az első lépést eme úton a KONSZTANTINOSZból ismert *Levedi* alakjának átértékelése jelentette. FEHÉR Géza hívta fel a figyelmet arra, hogy a magyar hagyományban a nem Árpád-házi Levedi tisztségét Álmos vette át,³⁶ de maga *Levedi* is -- *Előd* néven³⁷ -- bekerült a későbbi krónikairadalomba mint az Árpádok egyik őse. A krónika ugyanis *Ügyek* → *Előd* → *Álmos* → *Árpád* le származási sort közöl,³⁸ míg ANONYMUS a turul-monda leírása kapcsán *Ügyek* →

³² GyÖRFFY György 1948, 108.

³³ GyÖRFFY György 1966, 27–28. — MÁLYUSZ Elemér (1967, 43) is úgy véli, hogy a *de genere* megjelölés a XII. század végén tűnik fel először. — Vö. másként GERICS József 1967, 587–597.

³⁴ G. BOLLA Ilona 1957, 84–88.

³⁵ L. PAIS Dezső 1921, 160.

³⁶ FEHÉR Géza 1921, 92.

³⁷ Az *Előd* = *Levedi* azonosságra l. PAULER Gyula 1900, 206; — FEHÉR Géza 1921, 92–93; — GyÖRFFY György 1959, 159.

³⁸ SZENTPÉTERY, Emericus 1937. 287.

Álmos → *Árpád* genealógiát ad.³⁹ A két származtatás nem fedi egymást.⁴⁰ Valószínű, hogy a krónika közlése a régebbi,⁴¹ hiszen ANONYMUS Elődöt — miután Levedi „betöltötte” funkcióját: kifuttatta Álmost — ismét nem az Árpád-ház családfáján helyezi el, hanem *Szabolcs* apjává teszi.⁴² S az, hogy ANONYMUSnál a Levedi vonásaival gazdagodott Álmos a főszereplő, igazunk mellett szól: az pedig, hogy ANONYMUS egyszerűen „csak” a *Csák*-nemzetség ősvé teszi meg Előd—Levedit, szemléletváltozásról tanúskodik: *P. mester* nem lát áthidalhatatlan különbséget a király és a vezető nemzetségek családjai között.

A második lépést ekkor vagy kevéssel a fent említett első lépést követően a *turul-monda* feljegyzése képezte. Csak ekkor, a XII—XIII. század fordulóján, szorult annyira háttérbe a totemisztikus monda írásba foglalása elé tilalomfát állító egyházas szemlélet, hogy a dinasztia eredet-históriáját pergamenre lehetett vetni. Igaz, a krónikás elhalványítja a totemisztikus szálat (hiszen a *turul* megjelenése előtt *Emesu* már terhes), de nyomatékosan kiemeli azt, hogy az első Árpádok vallási nimbusza⁴³ megkülönböztetett pozíciót biztosít a dinasztíának. Az Árpádok különleges, „társadalom feletti” helyzetének hangoztatása a XIII. század előtt úgyszólván értelmetlen lett volna. Az Álmos-monda feljegyzése annak a társadalmi folyamatnak a tükörképe, amely a mindedig aktív és offenzív királyi politikai defenzívá, passzívá válásának útját, eme út kezdetét jelöli ki. A korábbi éles kontúrok összerosmását, az abszolútnak tűnő elvek relatívává degradálását olyan, egyazon korra, egyazon szerző tudatára és tollára valló szituáció-teremtés igazolja itt, *László* szentté avatásának (1192) korában, mint a *turul-mondában* az, hogy a pogány totem (*Emesu*) álmodja meg a dicső (sőt, a legkeresztényibb értelemben vett szent) királyok nemzetségének sarjadását, és mint a *fehér ló mondájában* az, hogy Árpád pogány magyarjai a keresztények istenének segítségét kéri.

3. A honfoglalás históriája

A XIV. századi krónikakompozícióban olvashatjuk, hogy a honfoglaló magyarok a Duna-vidék kellemes voltáról hallván *Kund* fia *Kusidet* küldték el ama föld megismerésére. Megtetszett neki a táj, felkereste a tartomány fejedelmét, *Zuatapolugot* (aki Attila után uralkodott), majd Duna-vizet, földet véve magához, megtért övéihez. Újra hírmondót indítottak a magyarok *Zuatapolughoz*, egy fehér lovat küldtek neki, a hírmondó pedig földet, füvet és vizet kért és kapott a fejedelemtől. Árpád magyarjai bejöttek Pannóniába, s tudtára hozták a fejedelemnek: a terület már nem az övé, a földet a magyarok megvették a lóért, a füvet a kantárért, a vizet a nyeregért. *Zuatapolug* intézkedni próbált, hogy a lovat üssék agyon, a kantárszárat a mezőre, a nyeret a Dunába vessék, de a követ leintette: kár ezt tennie, a ló húsa a kutyák eledele, a kantár a magyar szénakaszálók, a nyereg a magyar halászok zsákmánya lesz. A fejedelem sereget gyűjtött, de csatában alulmaradt a magyarokkal szemben.⁴⁴

E históriát ugyan egyesek tudós, irodalmi kölcsönzésnek tekintették IORDANESBÓL,⁴⁵ illetve WIDUKINDBÓL,⁴⁶ *népmondai* voltát azonban az etno-

³⁹ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 38, 41.

⁴⁰ GYÖRFFY György 1959, 160. o. 135. jegyz.

⁴¹ GYÖRFFY György 1948, 110.

⁴² SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 41.

⁴³ MOLNÁR Erik 1949, 77.

⁴⁴ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 287—290.

⁴⁵ MARCZALI Henrik 1880, 52.

⁴⁶ CSÓKA J. Lajos 1967, 383—386.

gráfia kielégítően igazolta.⁴⁷ Mint ahogy abban sincs egyetértés a kutatók között, hogy a monda finnugor örökségünk-e,⁴⁸ bolgár – török hatást tükröz-e,⁴⁹ vagy a IX–X. századi fegyveres kíséret környezetében alakult-e ki,⁵⁰ hasonlóképpen nincs kialakult, egységes álláspont a feljegyzés idejét illetően sem. Egyesek a XI. századra,⁵¹ mások a XII. századra (II. Géza krónikájára)⁵² vezetik vissza az írásba foglalást, ismét mások ANONYMUSban látják a monda első pergamenre vetőjét.⁵³ Ez utóbbi vélemény valószínűsége minimális, hiszen ANONYMUS csak racionálissá tette a számára, de feltehetően már az első feljegyző számára sem érthető szimboliztikájú⁵⁴ történetet.

Mi bizonyítja, hogy a mondát a XII–XIII. század fordulóján rögzítették először írásba?⁵⁵ Milyen célzatú a monda feljegyzése?

a) A leírás kedvező képet ad a Kárpát-medencéről: a magyarok „a lakosoktól hallották, hogy milyen termékeny a föld, hogy a Duna igen jó folyó, és ama részeknél jobb föld nincsen a világon”. A terület megszemlélésére kijelölt *Kusid* „bement Magyarországra szívébe, és leereszkedett a Duna menti részekre, látta, hogy a táj kellemetes, köröskörül pedig a föld jó és termékeny, jó a folyóvíz, sok a legelő – tetszett neki”. Ez a leírás erős hasonlóságot mutat az imént idézett, pozitív őshaza-képhez: a magyar őshazában „dúsan van berek, erdő, kellemetes növényzet, bővelkedik különféle vadakban”. Honnan ered a fehér ló mondájának Pannónia-képe? MÁLYUSZ Elemér úgy foglalt állást, hogy a nép látásmódja varázsoltá költőivé hazáját, hogy a hazának a nép emlékezetében fentmaradt, a nép által megőrzött leírása kiszorította az uralkodó osztály által a XI. században propagált sötét őshaza-képet.⁵⁶ BARTHA Antal kifogást emel ez ellen, ellentmondást lát a ló pompás paripa volta, gazdag arany fékje és nyerge, valamint a népies látásmód között.⁵⁷ Mi is úgy véljük, aligha láthatta a nép – különösen a XI. században, az erőszakos térítések, erőszakos feudalizációs akciók korában – szépnak a Kárpát-medencét, ez csak az uralkodó osztály tagjainál, a kialakuló feudális rend haszonélvezőinél

⁴⁷ BINDER Jenő 1902, 287; – FEHÉR Géza 1940, 9. – L. még ARANY János 1860, 33; – MARCZALI Henrik 1880, 52; – SEBESTYÉN Gyula 1905, 89; – KIRÁLY György 1921, 93; – SOLYMOSSY Sándor 1929, 20; – SOLYMOSSY Sándor 1934, 196–197; – KARDOS Tibor 1941, 28–29; – INOKAI TÓTH Zoltán 1945–1946, 38–39; – GYÖRFFY György 1948, 20; – HORVÁTH János 1954, 293; – GYÖRFFY György 1959, 130; – KARDOS Tibor 1960, 23; – MÁLYUSZ Elemér 1963, 5; – BARTHA Antal 1963, 57; – KÉPES Géza 1964, 186; – KLANICZAY Tibor 1964, 25; – GYÖRFFY György 1965 (Ethn.), 416–417.

⁴⁸ INOKAI TÓTH Zoltán 1945–1946, 37. o. 23. jegyz.

⁴⁹ FEHÉR Géza 1940, 9; – KARDOS Tibor 1960, 23.

⁵⁰ BARTHA Antal 1963, 57.

⁵¹ INOKAI TÓTH Zoltán 1945–1946, 38; – GYÖRFFY György 1948, 20, 23, 99, 128; – HORVÁTH János 1954, 294; – GYÖRFFY György 1958, 91; – GYÖRFFY György 1959, 144; – GYÖRFFY György 1965 (Acta Arch.), 42; – GYÖRFFY György 1965 (Ethn.), 416–417.

⁵² SEBESTYÉN Gyula 1905, 89; – GYÓRY János 1948, 85.

⁵³ SOLYMOSSY Sándor 1929, 20; – SOLYMOSSY Sándor 1934, 196–197; – KARDOS Tibor 1941, 28–29.

⁵⁴ FEHÉR Géza 1940, 9.

⁵⁵ Sajnos, ma még nem tudunk kronológiailag hasznosítani olyan, primér korjelölő adatot, mint a fehér ló mondája frott szövegében előforduló *arábiai arany* (auro Arabic) kifejezés. Későbbi kutatás feladata annak tisztázása, mikor ismerték és használták Magyarországon az arábiai aranyat.

⁵⁶ MÁLYUSZ Elemér 1963, 5.

⁵⁷ BARTHA Antal 1963, 57.

képzeltető el. Ők menthették át arra a korra a mondát, amikor már a nép is — saját munkája következtében — hazát látott a területben. A krónikába azonban e beállítás csak akkor kerülhetett be, amikor a földet szépnek vélt szemlélet ideológiailag elfogadható volt, amikor függetlenedve az egyházas hatásoktól a magyar régmúlt rózsaszínűvé vált. Ez pedig a XII—XIII. század fordulóján következett be.

b) BARTHA Antal utalt arra, hogy ANONYMUS több helyen is elszórva úgy iktatta be a mondának egyes elemeit regényes művébe, hogy az olvasó önkéntelenül is a feúális kori hűbéri adományozás, birtokba vevés, birtokba iktatás valamiféle burkolt tükröződését véli felfedezni abban az előadásban, ahogy ez ANONYMUSnál található. Talán eredetében sem volt távol ez a monda a hűbéri birtokba iktatás ceremóniáját megteremtő társadalmi valóságtól.⁵⁸ S ez a társadalom aligha XI. századi.

c) Korjelölőnek véljük a krónika ama megjegyzését, hogy „ha övék a föld, a fű és a víz, minden az övék”.⁵⁹ A XI. század központi kérdése az ember, az egyik fő feladat ekkor a liber lesüllyesztése. A krónika beállítása későbbi időre mutat, arra a korra, amikor a királyi birtok bomlásával egyidejűleg, a XIII. század elején a föld nagyon fontossá vált, értéke megnőtt.⁶⁰

d) Nagyon sajátos szöveget közöl a krónika akkor amikor leírja: Szva-topluk örvendezett a magyarok jövetelének, azt hitte ugyanis, parasztek jöttek, hogy megműveljék az ő földjét. Mivel a monda eredendően talán nem is a magyar honfoglaláshoz kapcsolódott, joggal feltehető, hogy ebben az adatban nem az egykori szláv földművelés emléke őrződött meg,⁶¹ s ebben a passzusban is, mint a krónika annyi helyén, a megírás korának, a XIII. század elejének állapota, a földművelésnek a magyarságtól ekkor már nem idegen volta tükröződik. (A parasztek betelepítése ekkor már korántsem újdonság!)

e) A krónika szerint a követküldés két ízben is *communi consilio* történt. Kik által? A követeket nyilván Árpád *cum VII ducibus* indította útnak. Vagyis: az országfoglalásból mások, a leghatalmasabb urak is részt kérnek. Ez semmi esetre sem a XI—XII. századra utaló mozzanat.

f) A monda, illetve annak írásos tükörképe — eltekintve itt és most a *Kurszán kündü*-problémától⁶² — Árpádot emeli ki,⁶³ vagyis az írásba foglalás akkor történt, amikor az Árpád-dinasztia súlya, vezető szerepe, gazdasági vonatkozásban és a politikai irányításban is, tagadhatatlan, de már felnyomulóban van a világi nagybirtokosság, ha az Árpádok pozícióját nem is vonja még kétségbe. Ez az időszak pedig a XII. század vége, XIII. század eleje.

g) A krónika *terram in perpetuum concederet* kifejezésében⁶⁴ oklevélformula bukkan fel. SZILÁGYI Loránd mutatta ki, hogy az *in perpetuum* (igaz: mint a *protocollum* befejező része) a magyar királyok okleveleiben először III. Béla alatt tűnik fel.⁶⁵

⁵⁸ BARTHA Antal 1963, 57.

⁵⁹ Amennyiben a fű és a víz pásztorkodásra és nem földművelésre utal, úgy jelen érvünk aligha helytálló.

⁶⁰ G. BOLLA Iлона 1957, 84—88.

⁶¹ Vö. LEDERER Emma 1959, 18.

⁶² Erre l. GYÖRFFY György 1959, 145—146

⁶³ L. KÉPES Géza 1964, 187; — KLANICZAY Tibor 1964, 25.

⁶⁴ Hasonló kifejezés fordul elő Anonymusnál is: „*terras et insuper castrum . . . in perpetuum concessit.*” (SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 115.)

⁶⁵ SZILÁGYI Loránd 1937, 37—38.

h) A követjárással kapcsolatos kifejezések is (*salutavit, manifestavit, remisit*) későbbi időre, kifinomultabb, rutinos követjárásokra emlékeztetnek.

i) Sokatmondó, hogy Árpád, amikor ivószaruját megtölti a Duna vízével, isten kegyelmét kéri, a pogány magyarok pedig háromszoros „isten”-t kiáltanak. Ez a beállítás semmiképpen sem a korai krónikából való, ahol igen erős egyházas szemlélet uralkodhatott, és éles cezúra oszthatta ketté a pogány és keresztény magyarok történetét. A krónika imént idézett passzusai elmoszák a pogány és a keresztény kor közti különbséget; lehetségesnek tartja a szerző, hogy már a pogány magyarok — Árpáddal együtt — isten nevét vegyék ajkukra. Teljesen hasonló beállítást mutat ANONYMUS, aki a turul-monda kapcsán *eventus divinus*-ról, *divina visio*-ról beszél,⁶⁶ vagyis a totemizmushoz minden további nélkül hozzácsapja a keresztény istent. GYÖRFFY György az isten emlegetése kapcsán arra utal, hogy ANONYMUS saját keresztényi és deáki szemléletének megfelelően alakította át, és egyéni kifejezőkincsével öntötte latin nyelvi formába a mondát.⁶⁷ Mi inkább azt hangsúlyoznánk, hogy ANONYMUSnál különleges keresztény mázról van szó, s a mögötte rejtőző kacérkodás a pogánysággal (azaz az egyházi szemlélet csaknem semmibe vétele) — ugyanúgy, mint a fehér ló mondája rokon passzusa — nagyon határozottan a XIII. század elejére mutat, és sem a XI. századra, sem a XII. század közepére nem lehet még jellemző.

j) Alaposan indokolható feltevés szerint a korai krónikában *Marót* szerepelt a honfoglaló magyarok ellenségeként, itt pedig következetesen *Zuatapolug* fordul elő, aki már csak *Marót* miatt sem, de a név nazális nélküli előfordulása miatt sem⁶⁸ vezethető vissza a régi krónikára.

k) A fehér ló mondája leírásában nagyon érdekes gondolatsor található. *Szvatopluk* az ajándék láttán nagyon örült, azt vélte, hogy vendég módra küldötték ezt neki a földért. Árpádék azonban nem vendég módra jöttek be az országba, hanem azért, hogy örökség jogán vegyék birtokukba a földet. Az Úr örökségképpen adta vissza a magyaroknak Pannóniát — mondja a fehér ló mondája írott szövege. Mindehhez tudni kell még, hogy a monda feljegyzett textusában Attila neve is előfordul. Feltételezhető tehát, hogy a hun — magyar rokonság alapelemei már ANONYMUS előtt, az ő gestáját közvetlenül megelőző, a XII — XIII. század fordulóján (esetleg a XIII. század legelején) keletkezett krónikában megjelentek.

A mondát tartalmazó krónikafejezet igen érdekes rétegeződést mutat. Egyrészt az ország csellel történt elfoglalása népies hagyományból, mondából származik, másrészt a honfoglalásnak jogalapot szolgáltató hun rokonság alapelemei tudós kombinációból erednek. Régóta ismert, hogy a *fehér ló mondájának* megléte kizárja, hogy a *hun-hagyomány* is mint *monda* élt volna.⁶⁹ De a kétféle híryanag (népies és tudós) egyidőben történt feljegyzése korántsem zárta,⁷⁰ sőt nagyon is valószerű.

A fehér ló őseredeti mondáját sem a XI., sem a XII. századi történeti műben nem lehetett leírni; az uralkodó egyházi szemlélet gátat emelt afféle passzusok leírása elé, hogy a pogány magyarok földje jó, termékeny, s hogy nem

⁶⁶ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 38.

⁶⁷ GYÖRFFY György 1948, 41.

⁶⁸ MELICH János 1922, 113.

⁶⁹ MARZALI Henrik 1881, 142; — MARZALI Henrik 1883, 463; — BLEYER Jakab 1905, 619; — GREXA Gyula 1922, 8; — GYÖRFFY György 1948, 128.

⁷⁰ L. másképpen GYÖRFFY György 1948, 128.

isten kegyelméből, hanem saját leleményességük révén jutottak országukhoz. (Korábbi felfogás emlékeként még a fehér ló mondájának krónikafejezete is tartalmaz olyan kitélt, mely szerint: „[Re]tradidit autem Dominus Hungaris Pannoniam”). Amikor a fehér ló mondájának tartalma elfogadható lett az egyre inkább hangadó világi nagybirtokosság szemében a XIII. század elején, akkor már Európában VITERBÓI Gottfried által kidolgozásra került a hun-magyar-rokonság tudakos tana,⁷¹ s a magyar uralkodó osztály nagy része számára rögtön elfogadható, sőt kedvező lett a pogány hunok ősként vállalása, mert ezzel másik oldalról is meg lehetett támogatni a magyar honfoglalás jogosságát.

Kérdés, vajon a fehér ló mondáját tárgyaló krónikafejezet hun koncepciót sejtető (fentebb *k*) pont alatt idézett) beállítására nem későbbi interpoláció-e? Ki jöhetne itt betoldóként számításba? ANONYMUS, de ő nem közli a mondát, illetve szétdarabolja, racionálisan kezeli; esetleg a hun-történet írója, azaz KÉZAI, ám ő a mondának csak csonkjait őrzi.⁷² Vagyis KÉZAI észreveszi a fehér ló mondájának a hun koncepciót cáfoló tartalmát, kevésnek érzi a monda halvány utalásait, ezért szisztematikus *secundus reditus*-t dolgoz ki, amely a krónikatörzs integráns része lett. Így KÉZAI után már senki sem vesződhett e krónikafejezet interpolálásával a magyar honfoglalás jogossága érdekében, hiszen azt KÉZAI minden igényt kielégítően kidolgozta.

Vagyis a fehér ló mondája részleteiben és egészében a XIII. század eleji, ANONYMUS közvetlenül megelőző krónikás kezére vall. Ha a monda lejegyzett formájának inkriminált, a XIII. század elejére mutató passzusait — a XI. századi első írásba foglalás kedvéért — interpolációknak minősítjük, szinte semmi sem marad az eredeti mondából. A vitathatatlan összkép felment bennünket attól, hogy részletesen foglalkozzunk GYÖRFFY György interpolációt feltételező hipotézisével.⁷³

A hun elemek bevitele a magyar krónikába tehát — feltevésünk szerint — nem ANONYMUS, hanem egy XIII. század eleji krónikás műve. Ezt a fehér ló mondája krónikafejezetén túlmenően a turul-monda szövege is igazolni látszik. ANONYMUSnál (s feltehetőleg a XIII. század eleji krónikásnál is) *Emesu* már *pregnans*, mielőtt a turul teherbe ejtené;⁷⁴ ugyanis csak így bizonyítható — bár mesterkélt és erőszakoltan, a turul-monda tartalmával ellenkezőleg — az *Attila* — *Álmos* leszármazás, illetve a honfoglalásnak öröklés alapján történő igazolása.

4. A kalandozások egyes epizódjait megörökítő históriák

KÉZAI Simonnál és a XIV. századi krónikakompozícióban találjuk, hogy a kalandozó magyarok Konstantinápoly alá érve azt ostromolni kezdték. Ekkor egy óriás természetű görög két magyart hívott ellene birokra azzal a feltétellel, hogy ha nem győzi le mindketőt, a görög császár adófizetője lesz a magyaroknak. De csak egy magyar vitéz, *Botond* állt ki a görög ellen, „bemutatkozásul” bárdjával nagy rést vágott a város ércapuján, majd legyőzte a görög óriást.⁷⁵

⁷¹ L. GYÖRFFY György 1948, 129–132.

⁷² HORVÁTH János 1944, 48.

⁷³ GYÖRFFY György 1959, 145. o. 79. jegyz.; — GYÖRFFY György 1965 (*Acta Arch.*), 42; GYÖRFFY György 1965 (*Ethn.*), 417.

⁷⁴ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 38.

⁷⁵ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 171, 310–311.

A *Botond-história* népi mondai eredetű.⁷⁶ Értékes adatot nyújt az írásba foglalás kronológiájához és egyszersmind a mondák továbbéléséhez is a XIII. század eleji ANONYMUS: „Háborúikat és egyes hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regösök csacsogó énekeinek meg a parasztnok hamis meséinek, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni. Azonban némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a történelmíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztnok hamis meséiből hallottam, azért jelen művembe nem akartam beleírni”.^{76a} A Botond-mondát tehát 1215–1217 (ANONYMUS művének keletkezése) és 1282–1285 (KÉZAI krónikájának létrejötte) közötti időben vethették pergamenre. Eme kis-epikus alkotás különösen alkalmas néhány – talán az ősi mondák Árpád-kori hagyományozódásának folyamatára is általánosítható – következtetés levonására. A mondában hiteles hagyományból ered az Aranykapu neve,⁷⁷ amire ANONYMUS (portam auream), illetve a XIII. század eleji „hamis paraszti mesék” még emlékezni látszanak. Ezzel szemben KÉZAI, illetve a monda XIII. század végi változata, továbbá a XIV. századi krónikakompozíció már csak érc- (fém-) kapuról (portam . . . , quae aerea erat; portam, que erat metallina) tud. Alig egy évszázad alatt tehát kiesett a tudatból, illetve deformálódott a mondát történetileg hitelesítő Aranykapu neve. Egy másik mozzanat is a monda *lapsus memoriae*-jére mutat. A szakirodalom kimutatta, hogy a város kapujának bevágása valamikor a hadüzenet szertartásos bejelentését szimbolizálta.⁷⁸ Ezt a magyarok még a XII. században is ismerhették,⁷⁹ viszont miután a XIII. századra feledésbe merülhetett a kapu bevágásának ősi jelentése, az esetből Botond erejére következtetett a krónikás.⁸⁰ A monda igazi átformálódása azonban nem is annyira az egyes – bár a motívumok váltását plasztikusan kifejező – részletekben érhető tetten, hanem a koncepció egészén. Noha Botond eredendően népi hős volt, benne a nép magának emelt emléket,⁸¹ alakját az uralkodó osztály kívánta kisajátítani.⁸² ANONYMUS a mondát osztálytartalmától fosztja meg, amikor Botondot a honfoglaló vezérek közé sorolja be,⁸³ ám még neki sem sikerült a néptől elszakítania és az uralkodó osztályba véglegesen beiktatnia.⁸⁴

⁷⁶ ARANY János 1860, 33; — TOLDY Ferenc 1868, 381; — MARCZALI Henrik 1880, 69; — MARCZALI Henrik 1916, 96–97, 99; — FEHÉR Géza 1940, 9; — KARDOS Tibor 1941, 26–27; — GYÖRFFY György 1948, 38, 100–101, 120; — MORAVCSIK Gyula 1953, 50; — KOROMPAY Bertalan 1955, 328; — MÁLYUSZ Elemér 1963, 6; — BARTHA Antal 1963, 57; — KLANICZAY Tibor 1964, 26; — MÁLYUSZ Elemér 1967, 51.

^{76a} SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 87. — PAIS Dezső (GYÖRFFY György 1958, 125) fordítása.

⁷⁷ MARCZALI Henrik 1916, 92; — MORAVCSIK Gyula 1953, 50.

⁷⁸ FEHÉR Géza 1940, 9; — KARDOS Tibor 1941, 26–27; — MORAVCSIK Gyula 1953, 50.

⁷⁹ L. BEKKER, Immanuel 1835, 175. — Erről az adatról MAKK Ferenc kéziratos Niketas Choniates-fordításából szereztünk tudomást.

⁸⁰ FEHÉR Géza 1940, 9; — MORAVCSIK Gyula 1953, 50.

⁸¹ MARCZALI Henrik 1916, 98; — MÁLYUSZ Elemér 1963, 6; — BARTHA Antal 1963, 57.

⁸² MARCZALI Henrik 1916, 99.

⁸³ HORVÁTH János 1954, 21; — HORVÁTH János 1955, 350; — MÁLYUSZ Elemér 1963, 6. — L. másként GYÓRY János 1955, 341.

⁸⁴ MÁLYUSZ Elemér 1963, 6.

A Botond-mondát elsőként — mint a szakirodalom megállapította⁸⁵ — a XIII. század közepi, KÉZAI megelőző történetírás foglalta írásba. E historiográfia nagyúri szemlélete nyilvánulhat meg abban is, hogy az író — a saját korában felvirágzó magánhadsereg példájából kiindulva — magánszemélyt állít Opour kapitány személyében a Botondot is magában foglaló sereg élére. Nagyon érdekes, hogy a báróellenes felfogású, köznemesi—dinasztikus érdekeket megszólaltató KÉZAI Simon az Árpád-ház egyik fejedelem-tagját, Taksonyt teszi meg seregvezetőnek.

A XIV. századi krónikakompozícióban található, hogy a Lech mellett a Németországra törő magyarok vezéreit, *Leel* és *Bulchut* az ellenség elfogta, és a császár színe elé vitték őket. *Leel* azt kérte, hogy halála előtt még megfújhassa kürtjét. Kívánságát teljesítették, megkapta a kürtöt. Amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a hozzá közeledő császárt olyan erősen homlokon vágta kürtjével, hogy a császár ettől az egyetlen ütéstől meghalt. *Leel* azt mondta a császárnak: „Elöttem jársz és szolgálni fogsz engem a másvilágon.” Az volt ugyanis a szkiták hite, hogy akiket életükben megöltek, azok szolgálni tartoznak nekik a másvilágon. Lefogták és Regensburgban mindkét magyar vezért felakasztották.⁸⁶

Lélnek és *Bulcsúnak* itt olvasható históriája — túl a nyilvánvaló és régóta kimutatott hiteles történeti tényeken — mondai eredetű.⁸⁷ A XIII. századi KÉZAI Simon nagyon érdekes tudósítást közöl: *Lélt* és *Bulchut*, mikor át akartak kelni Regensburgnál a Dunán, „elfogták, és a császárhoz küldik. A császár akasztófára ítélte és Regensburgban bitófán végeztette ki őket. Némelyek ugyan mesések azt állítják, hogy másként végezték ki őket: amint a császár elé állították, egyikőjük a császárt kürtjével agyonütötte volna. De bizony e mese a hihetőséggel ellenkezik, és aki ilyent hisz, elméje gyenge voltát árulja el. Ugyanis a bűnös személyeket összekötött kézzel viszik a fejedelmek színe elé. Igaz azonban, a krónikák könyvei is tartalmazzák (et libri continent cronicarum), hogy vakmerően becsmélve a császárt, méltatlanul szóltak, mondván, hogyha őket megöletti, népéből egyetlen fogoly sem élhet, hanem vagy örök szolgaságra vettetik, vagy mindenféle ítélet nélkül megöletik. Ami meg is történt”.⁸⁸

Egyrésről megfontolandó SOLYMOSSY Sándor észrevétele, miszerint a kürtmondát csak KÉZAI foglalta először írásba.⁸⁹ Másrésről kétségtelen: KÉZAI egy, a mainál — legalábbis bizonyos részeiben — bővebb krónikát használt forrással, amely a *Lél*-história bizonyos, később feledésbe merült elemeit már tartalmazta; viszont a XIV. századi krónikások lehetnek azok, akik „e mesét gyermek jóhiszemmel s egész komolysággal beszélik el”.⁹⁰ A *Lél*-monda egyes szilánkjainak első ízbeni pergamenre vetítését — a szakirodalommal egybe-

⁸⁵ PAULER Gyula 1900, 225; — HORVÁTH János 1954, 297, 341; — HORVÁTH János 1963, 451; — MÁLYUSZ Elemér 1963, 6; — MÁLYUSZ Elemér 1967, 32, 51.

⁸⁶ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 308.

⁸⁷ ARANY János 1860, 33; — KIRÁLY György 1921, 102–103; — SOLYMOSSY Sándor 1929, 21–29, 39; — RÁSONYI NAGY László 1929, 122; — SOLYMOSSY Sándor 1934, 198; — HONT Ferenc 1940, 132–133; — KARDOS Tibor 1941, 26; — GYÖRFFY György 1948, 100–101; — LÁSZLÓ Gyula 1953, 3–7; — KARDOS Tibor 1960, 24, 55; — KLANICZAY Tibor 1964, 26; — CSÓKA J. Lajos 1967, 388; — MÁLYUSZ Elemér 1967, 32, 51.

⁸⁸ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 169. — SZABÓ Károly (1862. 52–53) fordítása nyomán.

⁸⁹ SOLYMOSSY Sándor 1929, 19–20.

⁹⁰ SZABÓ Károly 1862, 52. o. 3. jegyz.

hangzóan⁹¹ — ugyanannak a XIII. század közepi nagyúri történetírónak tulajdoníthatjuk, aki a Botond-históriát is az írott történelem részévé tette.

A Botond- és a Lél-történet XI—XII. századi írásba foglalásának nincs realitása. A magyarok kalandozó hadjáratai a régi krónikákban a pogány magyaroknak kijáró merev elítélésben részesülhettek. Csak az uralkodó osztály mindinkább nagyobb hatalmat szerző nagybirtokosi rétegének a XIII. század eleji elváltatása teremti meg az őstörténet, a honfoglalás és a kalandozó hadjáratok átértékelésének lehetőségét, nyitja meg az utat a — kisajátítható — pogány elődök dicsőségét zengő népi epika írásba kerülése számára.

A XIV. századi krónikakompozíció 36. fejezetében olvashatjuk, hogy *Taksony* idejében a magyar sereg Gallia felé indult zsákmányszerzésre. Visszatérőben a sereg egyik részét a szász herceg tönkrevverte, csak hét embert tartott életben a seregből, fülüket levágva küldte őket vissza Pannóniába. A hét fületlen magyarra, amiért élve tértek vissza és nem választották társaikkal együtt a halált, a közösség súlyos ítéletet mondott: elveszítették mindenüket, arra kényszerítették, hogy egész életükben járjanak koldulva sátorról sátorra. „E botrány miatt Lázároknak (más verzió szerint: het Mogor et Gok-nak) nevezeték ezt a hetet. Ezeket az elítélteket emlegeti így a nép, nem pedig ama hét első kapitányt.”⁹²

Az ezt megelőző krónikafejezetben az író hevesen kikel a *hétmagyar* ellen.⁹³ HORVÁTH János mutatta ki, hogy a krónikás itt azzal a népi felfogással száll vitába, hogy Pannóniát csupán a *hétmagyar* foglalta el és népesítette volna be. A *hétmagyar* kifejezést a szerző már nem érti, de nem hajlandó azonosnak venni a *hét vezér* kifejezéssel: „itt nyilvánvalóan egy, a származására, nemzetségére büszke krónikás vitázik a már régen nem értett népi hagyománnyal, amely belekerült némely írott művekbe is”.⁹⁴ NÉMETH Gyulától tudjuk, hogy a *hétmagyar* eredetileg a hét törzsből álló magyarságot jelentette, s később — ANONYMUS korára már feltétlenül — a hét törzs vezérének jelölésére ment át.⁹⁵ Hogy e megváltozott értelmű *hétmagyarról* tudott a nép, a 35. krónikafejezet megszövegezése — *vulgus dicit VII Hungaros* — bizonyítja. A szerző a *hétmagyar* kapcsán *bizonyos kódexekre (codices quidam contineant)* hivatkozik, melyek azt tartalmazták, hogy Magyarországra csak a hét kapitány (az eredetibb szövegezésben nyilván *dux*) jött be, és ők népesítették be az országot. A krónikáírók tehát ismerték a nép által megőrzött *hetumoger* 'hét vezér' jelentését.

Feltehetően népi eredetű a *gyászmagyaroknak* a — XIV. századi krónikakompozíció 36. fejezetében olvasható — históriája is.⁹⁶ A *hétmagyar* históriája legalábbis annyi hatást gyakorolt a *gyászmagyarok* történetére, hogy ezek hetes számát onnan kölcsönözték.⁹⁷ A külföldi írók közül FREISINGI Ottó⁹⁸ és ALBERICUS Trium Fontium⁹⁹ ismeri a *hét gyászmagyar* mondáját. Mivel — itt nem

⁹¹ L. fentebb, 85. jegyz.

⁹² SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 293—294. — GERÉB László (1959, 81) fordítása nyomán.

⁹³ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 292—293.

⁹⁴ HORVÁTH János 1963, 448—449.

⁹⁵ NÉMETH Gyula 1921, 153.

⁹⁶ CSÓKA J. Lajos 1967, 388.

⁹⁷ MARCZALI Henrik 1894, 877.

⁹⁸ GOMBOS, Albinus Franciscus 1938, 1763. — L. MARCZALI Henrik 1894, 877; — SEBESTYÉN Gyula 1900, 4.

⁹⁹ GOMBOS, Albinus Franciscus 1937, 26. — L. MARCZALI Henrik 1894, 877; — MOLNÁR Erik 1949, 161.

dokumentálható feltevésünk szerint — ALBERICUS magyar vonatkozású hírei szóbeli magyarországi információra vezethetők vissza, ide tartozó tudósítása szerfelett érdekes: „azt mondják, az összes [magyart] megölték, csak heten maradtak meg . . . És abból a hét magyarból, akik megmaradtak, általuk egy királlyá tétetett. Ezek hazatérve az egész népet, akik nem mentek velük a háborúba, szolgaságba taszították, akik pedig e héttől születtek, azok most Magyarországon a nemes férfiak, jóllehet nemességük nagy szolgaságnak van alávetve”.¹⁰⁰ Ez a hír jól mutatja, hogy a *hét gyászmagyar* története a *hétmagyarból* szakadt ki. ALBERICUSnál a hangsúly a *hétmagyar* utóéletén van: egyikük közülük király lesz, a többiek leszármazói nemesek, ők heten vetették szolgaságra a népet — ők, a társadalom katonai rétege azokat, akik nem mentek velük háborúba, azaz a társadalom termelő rétegét.¹⁰¹ A história népi eredetét jól mutatja a beállítás: a nép azért kényszerült szolgaságba, mert nem volt háborúban, vagyis a fegyver ereje, az erőszak győzte le a fegyverteleneket. A nép még a XIII. században is emlékezett az osztálytársadalom megteremtésére, az ellene alkalmazott fegyveres erőszakra. Ennyiben vitathatatlannul népi hagyomány a *gyászmagyarok* története.

A magyar krónikásnál a tradíció eltorzul: a hangsúly a *hétmagyar* előéletére tevődik: vereségük, fülük levágása körül tárgyalásra, valamint az a mozzanat, hogy itthon büntetésül gyávaságukért, mert a halál helyett az életet választották, mendikálásra, koldulásra kárhoztattak.¹⁰² A szerző szerint a nép az elitélteket mondja *hétmagyarnak*, nem a hét első kapitányt. Itt a krónikásnak csak annyiban van igaza, amennyiben népi hagyomány szólt a *gyászmagyarokról is*. A fő tendencia nagyon világos: a hét vezért a *gyászmagyar* vonásaival ruházza fel, hogy ilyen módon dehonesztálja a honfoglaló duxokat. Vagyis a „gesta írója azért azonosította a hét kapitányt a megcsonkított fülűekkel, hogy diszkreditálja őket, emléküket befeketítse”.¹⁰³

A *gyászmagyarok* históriája kiválóan mutatja: egyazon monda a hangsúly áttolásával, bizonyos motívumok átrendezésével, újak (pl. Gok = diák) bevitelével, régiek törlésével egészen új értelmet nyerhet. Nagyjából azonos időben az ALBERICUSnál feljegyzett változat a monda eredetihez közel álló népies koncepcióját, a XIII. század közepi magyar krónikás verziója pedig az eredeti átférfalásával, tartalma meghamisításával — a nagyúri tendenciát juttatja kifejezésre.

5. Összegzés

Az államalapítás előtt keletkezett ósi kis-epikánk írásba foglalása kronológiájának vizsgálata néhány következtetés levonására nyújt lehetőséget.

a) Feltűnő, hogy a tárgyalt mondák mindegyike a XIII. században lelt feljegyzőre. A bomló ősközösségi társadalom, a katonai demokrácia (vagy még korábbi idők) eszmevilágát sugalló matriarchális, pogány totemisztikus mondák semmi esetre sem voltak összeegyeztethetők a XI—XII. századi történetírás erősen egyházas szemléletével. Az újsütetű feudális társadalom létérdeke

¹⁰⁰ GOMBOS, Albinus Franciscus 1937, 26. — Albericus a *nobilitas* szót nyilván nem a nagybirtokosokra értelmezi, így a szerviensek — saját korabeli, tehát 1240 körüli — függő helyzetére célozhat.

¹⁰¹ MOLNÁR Erik 1949, 161.

¹⁰² A medikálást részletesen tárgyalja MÉSZÁROS István 1961, 108; — MÉSZÁROS István 1963, 162—165.

¹⁰³ MÁLYUSZ Elemér 1967, 15.

volt saját alapjának ideológiai erősítése, létérdeke ellen vétett volna, ha teret engedett volna a feudalizmus által pártfogolt (s a feudalizmus segítésére hivatott) eszmevilággal ellentétes koncepcióknak. Az osztálytársadalom fontos feladata éppen nem az ősi epikus kincs továbbörökítése, hanem az azzal való leszámolás volt. Törvényyszerű, hogy XI–XII. századi legendáink mélységesen hallgatnak ősi mondáink létéről, sőt, úgy harcolnak ellene, hogy az osztálytársadalom keresztény-biblikus szemléletét propagálják. Éppen abban a két évszázadban nem írták, nem írhatták le mondáinkat, amikor a népi epikus forrás még igen bővizűen buzoghatott, amikor ősi kis-epikánk még csak feltehetően csekély változtatásokat volt kénytelen elszenvedni, azaz igen közel volt az eredetihez.

b) A merev, ortodox egyházi szemlélet XII. század végi, XIII. század eleji térvesztése, háttérbe szorulása adta meg az elvi lehetőséget mondáink írásba foglalására. A feudális ideológia sokszínűbbé, tarkábbá válása, a nemesi (nagyúri és köznemesi) igények megfogalmazása több ponton támaszkodhatott ősi epikánk néhány darabjára. Ha ez a sokszínűség valamelyest közelítette is a feudális koncepciót a pogány ihletésű, népies látásmódú mondai szemlélethez, a kettőt korántsem tette azonossá, sőt alapkontúrjaiban még legtöbbször rokonná sem. Bizonyos felfogásbeli hasonlóság persze nemcsak a sokszínűség miatt, de azért is valószínű, mert maguk a mondák is koptak, csiszolódtak évszázadok alatt. A feljegyzés korának — jobbra a merev egyházas felfogáson már túljutott — szemlélete, szellemi atmoszférája „ráérezhetett” az ősi epika néhány mozzanatára, de általában nem az epika lényegére. KÉZAI — talán — az eredeti *onoyur* perszonifikálódott népnév helyére *Hunort* illeszti be, mert a tudákos hun eredetet a magyar mondai régiséggel kapcsolhatta így össze. (A latin szöveg *cerva*-ja is jobban eltakarta e *cerva* azonosságát *Eneth*tel, mint a magyarul szájról szájra szálló monda, ahol az *ünő* még *eney*-nek hangozhatott.) A XIII. század eleji krónikás és ANONYMUS felhasználja ugyan a *turul*-mondát, de — s ezzel éppen a mondát őseredeti totemisztikus vonásától fosztja meg, másrészt az *Attila* — *Álmos* kontinuitást biztosítja — elhagyja a *turul* általi teherbe ejtést. A fehér ló mondája annak az igénynek a történeti igazolását szolgálhatta a XIII. század eleje nagybirtokosai számára, hogy az országhoz, a földhöz saját őseik a maguk ügyességük, leleményességük révén jutottak. A kalandozások históriáinak XIII. század közepi feljegyzését illetően pedig már HORVÁTH János megállapította: a régi hagyományok, az államalapítás előtti demokrácia emlékéét őrző mondák ekkor felhasználhatókká váltak a nagyúri történetírás számára.¹⁰⁴

c) Mindezekből — úgy hisszük — logikusan következik, hogy a magyar krónikákban nem szabad mondáink szöveggyűjteményét, azok középkori „betűhív” kiadását látnunk. Mindaz, amit ősi epikánkból Árpád-kori íráshagyományunkban fellelhetünk, feltehetőleg az egykori anyag szegényes váza csupán. Hová tűntek az egyes szám első személyben szóló, a honfoglaló duxok önmagukat dicsérő dalai, amelyekre mind ANONYMUS, mind a XIV. századi krónikakompozíció szövege utal?¹⁰⁵ Nyilván elmerültek a feudalizmus évszázadaiban mint az uralkodó eszmerendszer ellenségei, mielőtt még a kutató elme az értéket felfedezhette volna bennük. És amit olvasunk? Negatív értelemben vett kritikai kiadás lehet legfeljebb. A kritikát itt sem a modern kor tudósa

¹⁰⁴ HORVÁTH János 1954, 345–346.

¹⁰⁵ SZENTPÉTERY, Emericus 1937, 64, 294.

gyakorolta a feljegyzést illetően, hanem az az Árpád-kori klerikus, aki a mondában érthetően nem az értéket (legalábbis nem a mai értelemben vett tudományos értéket), hanem a régmúltból évszázadokat átívelt gondolat (hiszen a középkorban a régiség jogforrás) aktualitását, azaz saját kora, rétege koncepciójának autentikus – illetve azt autentikussá tevő – voltát látta. A mondával szembeni kritika szempontjait a kor szellemi miliője, az írogató klerikus és az őt gondolatilag tápláló társadalmi rétegek koncepciója szabta meg. Mindaz, ami fentmaradt a kritika rostáján, legalábbis elemeiben, egyes motívumaiban halhatlanságot kapott az írás ereje révén, ami pedig kihullott abból, úgyszólván nyomtalanul elenyészett. Ami fentmaradt a rostán, azt saját koncepciójához adaptálta, mintegy „felszívta” az uralkodó osztály, beépítette szellemi tablójának mozaikjai közé. Ami pedig kihullott, az nem kellett még elemeiben sem az uralkodó osztálynak. Hiába őrizte a nép nagy szívóssággal hosszú évszázadokon át a kis-epikát, saját maga kollektív alkotását, a szóbeliség nem állhatta a versenyt az írásbeliséggel: ami a szájhagyományra bízott, elvesztette a halhatatlanságot.

Furcsa és kegyetlen sors jutott ősi mondáinknak osztályrészül. Alighogy megszülettek és virágba szökkentek, halálra ítélték azokat. A halálos ítéletet a feudális osztálytársadalom megteremtése (az államalapítás, a kereszténység térhódítása) mondta ki. S ha a keresztény államalapítás alapvető cezúra is ősi mondáink életében, semmi esetre sem az a mondaképzés folyamatában, bár a mondaképzés bázisa jelentősen megváltozhatott. A forrás vizét felitathatták, de magát a forrást nem lehetett eltömíteni, az elemi erővel buzog tovább. Am a keresztény államalapítás utáni, kora Árpád-kori kis-epikánk vizsgálata már egy következő tanulmány feladata.

KRISTÓ GYULA

IRODALOM

- ARANY [János]
1860 *Naiv eposzunk*. Szépirodalmi Figyelő 2–4, 17–19, 33–35. o.
- BARTHA Antal
1963 *Hozzászólás Mályusz Elemér előadásához*. Történelmi Szemle 56–58. o.
- BEKKER, Immanuel
1835 *Nicetae Choniatae Historia*. Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonnae.
- BÉRZE NAGY János
1927 *A csodaszarvas mondája*. Ethnographia 65–80, 145–164. o.
- BINDER Jenő
1902 *A fű mint a hódolás jelképe*. Ethnographia 287. o.
- BLEYER Jakab
1905 *A magyar hun-monda germán elemei*. Századok 602–629, 712–753, 811–849, 902–940. o.
- G. BOLLA Ilona
1957 *Az Aranybulla-kori társadalmi mozgalmak a Váradi Regestrum megvilágításában*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica, tomus I. Bp. 84–105. o.
- BÓTA László
1956 *Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái című doktori disszertációjának vitája*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei VIII. kötet 305–319. o.
- CSÓKA J. Lajos
1967 *A latin nyelvű történelmi irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században*. Irodalomtörténeti Könyvtár 20. Bp.
- DÖMÖTÖR Tekla
1958 *Árpád-házi Imre herceg és a csodaszarvas-monda*. Filológiai Közöny 317–323. o.

- ECKHARDT Sándor**
1940 *Attila a mondában*. NÉMETH Gyula (szerk.): *Attila és hunjai*. A Magyar Szemle Könyvei XVI. Bp. 143–216. o.
- FEHÉR Géza**
1921 *Bulgarische-ungarische Beziehungen in den V–XI. Jahrhunderten*. Klny. Keleti Szemle XIX. Bp.
1940 *A bolgár–törökök szerepe és műveltsége. A bolgár–törökök és a honfoglaló magyarok hatása a keleteurópai művelődés kialakulásában*. Bp.
- GÁLDI, Ladislav**
1938 *Contributions à l'étude des lexiques latins-hongrois du moyen âge*. Eötvös-füzetek XI. Bp.
- GERÉB László**
1959 *Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről*. Monumenta Hungarica III. Magyar Helikon.
- GERICS József**
1967 *Krónikáink néhány genealógiai vonatkozásáról*. Irodalomtörténeti Közlemények 583–598. o.
- GOMBOS, Albinus Franciscus**
1937–1938 *Catalogus fontium historiae Hungaricae I–III*. Budapestini.
- GREXA Gyula**
1922 *A Csaba-monda és a székely hunhagyomány*. Bp.
- GYÖRFFY György**
1948 *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp.
1958 *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai*. Nemzeti Könyvtár. Történelem. Bp.
1959 *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Bp.
1965 *Die Erinnerung an das grossmährische Fürstentum in der mittelalterlichen Überlieferung Ungarns*. Acta Archaeologica, tomus XVII. 41–45. o.
1965 *Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában*. Ethnographia 411–434. o.
1966 *Egy krónikahely magyarázatához*. Történelmi Szemle 25–35. o.
- GYÖRY János**
1948 *Gesta regum — gesta nobilium. Tanulmány Anonymus krónikájáról*. Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai XXIX. Bp.
1955 *Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Irodalomtörténeti Közlemények 340–348. o.
- HÓMAN Bálint**
1925 *A magyar hun-hagyomány és hun-monda*. Bp.
- HONT Ferenc**
1940 *Az eltűnt magyar színjáték. Hivatásos színjátszásunk a honfoglalástól a mohácsi vészig*. A La Fontaine Irodalmi Társaság Könyve. Bp.
- [Id.] **HORVÁTH János**
1944 *A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Szent Istvántól Mohácsig.*² A Magyar Szemle Könyvei IV. Bp.
- [Ifj.] **HORVÁTH János**
1944 *A magyar irodalmunk stílusproblémái*. Bp.
1955 *Megjegyzések György János könyvismertetésére*. Irodalomtörténeti Közlemények 349–364. o.
1963 *A hun-történet és szerzője*. Irodalomtörténeti Közlemények 446–476. o.
1966 *P. mester és műve*. Irodalomtörténeti Közlemények 1–53, 261–282. o.
- INOKAI TÓTH Zoltán**
1945–1946 *Tuhutum és Gelou. Hagyomány és történeti hitelesség Anonymus művében*. Századok 21–84. o.
- KARÁCSONYI János**
1910 *A mérges vipera és az antimoniális. Korkép Kun László király idejéből*. Századok 1–24. o.
- KARDOS Tibor**
1941 *Középkori kultúra, középkori költészet. A magyar irodalom keletkezése*. A Magyar Történelmi Társulat Könyvei VII.
1957 *Adatok és szempontok a magyar dráma kezdeteihez*. Filológiai Közöny 210–232, 303–338. o.

- 1960 *Drámai szövegeink története a középkorban és a renaissance-ban*. KARDOS Tibor (szerk.): *Régi magyar drámai emlékek* I. Bp. 5—192. o.
- KÉPES Géza**
1964 *A magyar ősköltészet nyomairól*. Irodalomtörténeti Közlemények 1—22, 171—193. o.
- KIRÁLY György**
1921 *A magyar ősköltészet*. Ethika-Könyvtár VII. Bp.
- KLANICZAY Tibor**
1964 *A magyar irodalom története 1600-ig*. SÓTÉR István (főszerk.): *A magyar irodalom története* I. Bp.
- KOROMPAY Bertalan**
1955 *A jokulátor-kérdés az Igor-ének és más orosz párhuzamok megvilágításában*. Filológiai Közöny 309—332. o.
- KRISTÓ Gyula**
1968 *A történeti és politikai gondolkodás elemeinek fejlődése krónikairodalmunkban*. Kandidátusi értekezés tézisei. Bp.
- LÁSZLÓ Gyula**
1953 *Lehel kürtje* Bp.
1967 *Humor és Magyar nyomában*. Bp.
- LEDERER Emma**
1959 *A feudalizmus kialakulása Magyarországon*. Bp.
- MADZSAR Imre**
1922 *A hun krónika szerzője*. Történeti Szemle 75—103. o.
- MÁLYUS Elemér**
1963 *Haza és nemzet a magyarországi feudalizmus első századaiban*. Történelmi Szemle 4—10. o.
1966 *Krónika-problémák*. Századok 713—762. o.
1967 *A Thuróczy-krónika és forrásai*. Tudománytörténeti tanulmányok 5. Bp.
- MARZALI Henrik**
1880 *A magyar történet kútfői az Árpádok korában*. Bp.
1881 *A székelyek eredetéről*. Budapesti Szemle XXV. kötet 137—145. o.
1883 *Vámbéry műve a magyarok eredetéről*. Budapesti Szemle XXXIII. kötet 306—315, 454—469. o.
1894 *Az ágostai csata*. A „Magyar Nemzet Története” első kötetéből. Századok 867—880. o.
1916 *A Botond-monda történeti kapcsolatai*. Akadémiai Értesítő 90—100. o.
- MELICH János**
1922 *Szvatopluk*. Magyar Nyelv 110—114. o.
- MESTERHÁZY Károly**
1967 *Daten zur Struktur der Familien des gemeinen Volkes in der Landnahmezeit*. Klny. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1966—1967. Szeged. 115—119. o.
1968 *Adatok a honfoglalás kori magyar köznépi család szerkezetéhez. A matrilineáris nagycsalád*. Klny. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1967. Debrecen. 131—178. o.
- MÉSZÁROS István**
1961 *Középkori kolduló diákjaink*. Filológiai Közöny 107—116. o.
1963 *Krónikáink „diák”-jai*. Filológiai Közöny 161—170. o.
- MOLNÁR Erik**
1949 *A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig*.² Bp.
- MORAVCSIK Gyula**
1914 *A csodaszarvas mondája a bizánci íróknál*. Egyetemes Philológiai Közöny 280—292, 333—338. o.
1953 *Bizánc és a magyarság*. Tudományos ismeretterjesztő sorozat 3. Bp.
- NÉMETH Gyula**
1921 *On ogur, hét magyar, Dentümgogyer*. Kőrösi Csoma-Archívum I. kötet 148—155. o.
- PAIS Dezső**
1921 *Régi személyneveink jelentéstana*. Magyar Nyelv 158—163. o.
1949 *Turul. Az Árpád-nemzetség totem-madara*. Magyar Nyelv 37—43. o.
1959 *Totem-halmazás Álmos vezér származása körül?* Magyar Nyelv 76—80. o.
- PAULER Gyula**
1900 *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Bp.
- RÁSONYI NAGY László**
1929 *Kál és társai*. Magyar Nyelv 121—127. o.

- RÓHEIM Géza
1917 *A kazár nagyfejedelem és a turulmonda*. Ethnographia 58—99. o.
- SEBESTYÉN Gyula
1900 „*Gyásmagyarok*”. *Adalékok a középkori énekmondók történetéhez*. Ethnographia 1—11, 49—62, 111—115. o.
1905 *A magyar honfoglalás mondái* II. Bp.
- SOLYMOSSY Sándor
1929 *Lél-vezér kiált-mondája*. Ethnographia 17—39. o.
1934 *Monda. A magyarság néprajza* III. kötet. Bp. 183—255. o.
- SZABÓ Károly
1862 *Kézai Simon mester magyar krónikája*. Magyarország történetének forrásai I. kötet III. füzet. Pest.
- SZÉKELY György
1961 ELEKES Lajos—LEDERER Emma—SZÉKELY György: *Magyarország története I. Az őskortól 1526-ig*. Egyetemi tankönyv. Bp.
- SZENTPÉTERY, Emericus
1937—1938 *Scriptores rerum Hungaricarum* I—II. Budapestini.
- SZILÁGYI Loránd
1937 *Az Anonymus-kérdés revíziója*. Századok 1—54, 136—202. o.
1947 *P. magister forrásai és módszere*. Magyar Nyelv 117—127, 193—200, 246—253. o.
- TOLDY Ferenc
1868 *Nemzeti történelmünk kezdetei*. Századok 376—394. o.
- VÁCZY Péter
1944—1946 *Anonymus és a Justinus-kivonat*. Turul 1—13. o.

Дюла Кришто:

ДРЕВНЯЯ ВЕНГЕРСКАЯ ЭПИКА И ПИСЬМЕННАЯ ТРАДИЦИЯ ЭПОХИ АРПАДОВ

(Резюме)

В своей работе автор ставит цель обобщить результаты очень разрозненных исследований, касающихся хронологии записей произведений древней венгерской эпикой в эпоху Арпадов, а также сделать попытку иного, оригинального толкования некоторых вопросов, попытку сделать определенные выводы относительно сложных путей образования традиций, и относительно процесса преобразования устной литературы в литературу письменную из хронологии записей устных эпических произведений.

1. Сегодня уже едва ли можно сомневаться в том, что *легенда о происхождении венгров* — как и мотивы *чудесного оленя и похищения женщин* — носит былинный характер. Долгое время был общепринятым тот взгляд, что эту былину, которая сохранила память о матриархате и, собственно говоря, пропагандирует похищение женщин, запрещенное указами первых венгерских королей, содержится уже в гестах XI века. Автор статьи на основе новейших данных специальной литературы (Янош Хорват, мл.) делает следующие заключения: венгерский летописец начала XIII столетия Анонимус свидетельствует о том, что былина не могла иметь места в летописной литературе до Анонимуса. Идеологическая сторона былины свидетельствует о том же самом. Новейшие исследования выявили, что некоторые элементы матриархата существовали у венгров и в период завоевания родины (и очевидно и в IX веке, см. Карой Мештергази), с другой стороны, автору древней гесты XI века, который был явно христианского мировоззрения, при написании происхождения венгров обязательно должно было обратиться к Генезису библии (Элемер Маюс). Иначе: в том произведении, главную цель которого представляет показ победоносного пути христианства, не могло быть речи о том языческом духовном мире, который жив по сей день и который и феодализм и христианство огнем и мечом пытались уничтожить. Конец XIII столетия — эпоха правления короля Ласло Куна, антицерковная политика, признание предков-язычников сделали возможным появление записи былины о происхождении венгров.

2. *Былина об истории происхождения династии Арпадов* тоже едва ли мог фигурировать в древней гесте XI века. Явно тотемистический характер былины скорее мог отпугнуть автора летописной гесты с его строгим церковным мировоззрением, нежели

вдохновить на запись ее. Запись *былины Альмоша* (или *турульской былины*) находит свое объяснение в стремлении отыскать предков. В процессе выявления предков ведущую роль играло светское помещичество. С ростом его власти, а также в результате того, что закон короля Кальмана уже предписал, что источником родового права на владение помещьем является давность его принадлежности представителям рода, элементарным интересом помещичества стало приукрашивание старины, изображение первых владельцев их поместий героями. «Перекрашивание» прошлого венгров, появление фиктивных вождей-завоевателей, приведших венгров на новые территории (имена «семи вождей»), потребность в этом, как и жгучая необходимость в определенных зачинателях рода *de genere*, явно выражающих давность владения поместьями, появилась на грани XII—XIII веков. Тогда-то и отошел на задний план клерикальный подход, появилась возможность записать суть былины (возможно, несколько ослабив тотемистический мотив ее). В былине же подчеркивалось особое положение Арпадов, стоявших «сверх общества», что до XIII века было бы просто бессмысленным.

3. Народно-былинный характер предания о *белой лошади* удовлетворительно обоснован и в этнографической специальной литературе. Автор статьи после оценки различных моментов записанной былины — положительное изображение бассейна Карпат, запись в феодальные владения, ценность земли, важность земледелия, участие семи вождей в завоевании страны, ведущая роль династии, стирание различий между эпохами язычества и христианства, мысль о родстве гуннов и венгров, а также нескольких стилистических вопросов, выражает свою точку зрения, которая состоит в том, что былина о белой лошади в ее связи с былинами *об обретении венграми родины* не могла быть записана в исторических работах ни XI, ни XII столетия, поскольку господствовавшее клерикальное мировоззрение не предоставляло никакой возможности закрепить письменно те моменты былины, которые были отмечены выше. Но запись не могла быть сделана и слишком поздно, ибо gesta Анонимуса от начала XIII века уже ставит в центр внимания родство между Атилой и Альмошом в интересах обоснования законности завоевания венграми новых территорий, где они обосновались, а Шимон Кезай в конце XIII века уже компонирует законченную гунно-венгерскую историю. Былина о белой лошади по частям и в целом — на основе вышеупомянутых моментов, которые не могут толковаться в качестве интерполяции — свидетельствует о том, что ее записал летописец начала XIII века, непосредственно перед Анонимусом.

4. До нас дошло и много былин на тему *приключений X века*. *Былина о Ботонде* была записана в середине XIII века, дошла до нас ее запись и Шимоном Кезай, но отдельные элементы былины описывает Анонимус. Из сравнения названных текстов следует, что меньше чем за одно столетие из былины выпало множество таких моментов, которые делают ее достоверно исторической. Записанный вариант былины свидетельствует и о том, что хотя Ботонд и был народным героем, господствующий клас стремился «присвоить» его. В середине XIII века было записано и *предание о Леле и Булчу*. Шимон Кезай дает очень рациональное толкование былины в своей записи, однако летописцы XIV века оставили нам оригинальное или близкое к таковому содержание былины. Нереально предположение записания былины в XI—XII веках о Ботонде и Леле. Богатые приключениями военные походы венгров в старых хрониках заслужили бы суровое осуждение, как то и полагалось венграм-язычникам. Только завоевание все большей власти помещичеством в начале XIII века создает возможность переоценки древней истории, обретения венграми родины и военных походов, открывает возможность записи произведений народной эпикки, поющих славу предкам-язычникам. *Народная былина о семи скорбящих венграх* в наиболее оригинальной форме дошла до нас по записи во французском произведении XIII века *Albericus Trium Fontium*: народ потому был вынужден стать рабом, что не воевал, то есть сила оружия, насилие одержало победу над безоружными. Народ еще и в XIII веке помнил о возникновении классового общества, о применении вооруженного насилия. В одно время с Альберикусом, в середине XIII века венгерский летописец также записывает былину, однако искажая традицию: семь вождей-завоевателей он надевает чертами семи скорбящих венгров, тем самым «дискредитируя их, омрачая их память» (Элемер Маюс), то есть выражая тенденции венгерских господ.

5. *Делая выводы*, автор устанавливает, что все анализируемые былины были записаны в XIII веке. Важной задачей классового общества было — особенно в ранний его период, когда еще была грозной близость старого порядка — не наследовние сокровищ древней эпикки, а их ликвидация. В конце XII — начале XIII века жесткое клерикальное мировоззрение потеряло свою силу, свое былое влияние, тогда-то и возникла принципиальная возможность записи этих народных былин. По мере того, как феодальная идеология становилась все более многосторонней, по мере формулирования запросов дворянства (крупного и среднего) появилась потребность искать опоры в произведениях древней

венгерской эпике. Взгляды в эпоху записи этих произведений, духовная атмосфера ее способствовала выделению отдельных моментов древней эпике, однако далеко не сути ее, да и вспомнили не обо всех заслуживавших того произведениях древней эпике. Именно поэтому и нельзя в венгерских хрониках этой эпохи видеть достоверное средневековое издание текстов произведений народной эпике. Все то, что перешло в письменную традицию эпохи Арпада, очевидно, лишь голый скелет богатого когда-то материала. Возникновение феодального классового общества вынесло смертный приговор древним былинам. И то, что в XIII веке мог использовать пишущий свою хронику господствовавший класс, то благодаря письменности стало бессмертным. Тот же эпический материал, что не дошел до нас, был не нужен господствующему классу не только полностью, но и в элементах его. Напрасно народ на протяжении столетий хранил плоды своего коллективного творчества — малые эпические произведения, устная традиция не могла соревноваться с письменной: то, что передавалось из уст в уста, утратило бессмертие свое.

Gyula Kristó:

DIE ALTUNGARISCHE EPIK UND DIE SCHRIFTLICHE ÜBERLIEFERUNG AUS DER ÁRPÁDENZEIT

(Auszug)

Der Verfasser erörtert einerseits die standfesten Ergebnisse der weitverzweigten Forschungen über die Chronologie der Niederschrift einzelner Stücke der altungarischen Epik in der Árpádenzeit, wobei er diese in einigen Punkten mit den eigenen Forschungsergebnissen ergänzt; andererseits versucht er, aus der Chronologie der Niederschriften den komplizierten Prozeß darzustellen, wie die mündliche »Literatur« zur geschriebenen Literatur wurde.

1. Heute ist es nicht mehr fraglich, daß die ganze *Abstammungsgeschichte der Ungarn* — sowohl im Motiv des *Wunderhirsches* als auch in dem des *Frauenraubes* — zu den Sagen gehört. Lange Zeit war man der Ansicht, daß diese Sage, die das Andenken der matriarchalen Gesellschaft aufbewahrt und den von den ersten ungarischen Königen durch Dekrete verbotenen Frauenraub propagiert, bereits in den *Urgesta* vom 11. Jh. enthalten wäre. Verf. führt auf Grund der neuesten Fachliteratur (János HORVÁTH jun.) aus, daß auf Grund von Anonymus (13. Jh.) die Sage in der Chronikliteratur vor Anonymus nicht vorhanden sein konnte. Dies wird auch durch die ideologischen Beziehungen der Abstammungsgeschichte unterstützt. Durch die neueren Forschungen wurde dargelegt, daß gewisse Elemente des Matriarchats noch beim Ungartum der Landnahmezeit (9 Jh.) lebendig waren (Károly MESTERHÁZY). Andererseits mußte der Verfasser der *Urgesta*, als ein Schriftsteller christlicher Anschauung, bei Darstellung der ungarischen Abstammungsgeschichte zur biblischen Genesis zurückgreifen (Elemér MÁLYUSZ). Mit anderen Worten: In einem Werk, dessen Leitfaden es war, den siegreichen Weg des Christentums zu schildern, konnte von der Darstellung einer vor kurzem noch lebendigen, durch den Feudalismus und das Christentum mit Feuer und Schwert bekämpften heidnischen Gedankenwelt keine Rede sein. Erst während der Regierungszeit von László Kun (Ende des 13. Jh.) mit der antiklerikalen Politik und die heidnische Urreligion war die Abfassung der Abstammungssage möglich.

2. Auch die Abstammungsgeschichte des Árpádenhauses konnte in den *Urgesta* im 11. Jh. kaum vorkommen. Vom offen totemistischen Ausklang der Sage wurde der stark klerikal eingestellte Verfasser der *Urgesta* eher entsetzt als zur Aufzeichnung angespornt. Die schriftliche Abfassung der *Almos-* (oder *Turul-*) Sage findet bei der Suche nach Ahnen ihre Erklärung. Im Suchen nach ihren Ahnen haben wohl die weltlichen Großgrundbesitzer die Hauptrolle gespielt. Die Machtzunahme der Großgrundbesitzer sowie König Koloman Gesetz, in dem er das Besitzrecht vom Alter des Geschlechts abhängig machte, veranlaßten sie dazu, die Vergangenheit zu beschönern, um ihre Ahnen mit dem schon erworbenen Besitz als große Helden erscheinen zu lassen. Der Anspruch, die alte Vergangenheit zu beschönigen, fiktive landnehmende Ahnen (die sieben Stammesführer) auszudenken, um mit dem Namen des Geschlechts und der Zufügung *de genere* das alte Besitzrecht zu beweisen, entstand um die Wende des 12. und 13. Jh. In dieser Zeit wurde die kirchliche Anschauung soweit in den Hintergrund gedrängt, daß es möglich wurde, wenn auch mit verblaßtem totemistischem Motiv, das Schema der Sage aufzuzeichnen. Dadurch wurde aber gleichzeitig die besondere »übergesellschaftliche« Stellung der Árpáden betont, was vor dem 13. Jh. sozusagen sinnlos gewesen wäre.

3. Der volkstümlich-sagenhafte Charakter der *Geschichte vom weißen Roß* ist

durch die ethnographische Literatur befriedigend bewiesen. Verf. hat sich auf Grund der Erwägungen vieler Momente der schriftlich aufgezeichneten Sage die Auffassung gewonnen, daß die Sage vom weißen Roß, als Geschichte der Landnahme, in keinem geschichtlichen Werk des 11. und 12. Jh. schriftlich aufgezeichnet werden konnte, weil die herrschende kirchliche Anschauung bei einer schriftlichen Abfassung in mehreren Punkten Einhalt geboten hätte. Die Gründe des Verfassers für seine Behauptung waren folgende: das positiv gezeichnete geographische Bild des Landes, die Einrichtung des Lehnbesitzes, der Wert des Bodens, die Wichtigkeit der Landwirtschaft, die Teilnahme der sieben Stammesführer an der Landnahme, die führende Rolle der Dynastie, das Verwischen der Unterschiede zwischen heidnischem und christlichem Zeitalter, der Grundgedanke der hunnisch-ungarischen Verwandtschaft und einige Stilfragen. Die Geschichte vom weißen Roß kann aber auch nicht viel später aufgezeichnet worden sein. Anonymus (Anfang des 13. Jh.) stellt in seinen Gesta die Attila-Almos-Verwandtschaft — im Interesse der Rechtmäßigkeit der ungarischen Landnahme — in den Mittelpunkt seines Werkes. Und Simon Kézai erdichtet Ende des 13. Jh. eine systematische hunnisch-ungarische Geschichte. Die Geschichte vom weißen Roß deutet sowohl in ihren Details als auch in ihrer Gesamtheit — auf Grund der oben erwähnten Momente, die als keine Interpolationen zu betrachten sind — auf einen Chroniker unmittelbar vor Anonymus am Anfang des 13. Jh. hin.

4. Aus dem Kreis der *Streifzüge* des 10 Jh. sind uns mehrere Sagen überliefert worden. Die *Botond-Geschichte* wurde um die Mitte des 13. Jh. schriftlich verfaßt. Auch im Text Simon Kézais ist sie erhalten geblieben. Elemente der Sage sind auch Anonymus bekannt. Aus dem Vergleich dieser Texte ist ersichtlich, daß nach einem knappen Jahrhundert viele, geschichtlich beglaubigende Motive der Sage in Vergessenheit geraten sind. Eine aufgezeichnete Variante der Sage deutet darauf hin, daß die Figur von Botond, obwohl er ursprünglich ein Volksheld war, von der herrschenden Klasse in Anspruch genommen wurde. Auch die Geschichte von *Lél und Bulcsu* wurde Anfang des 13. Jh. aufgezeichnet. Simon Kézai behandelt zwar die Sage ziemlich frei, aber andere Chroniker des 14. Jh. haben uns ihren ursprünglichen Inhalt oder dem Ursprung nahe stehenden Inhalt uns übermittelt. Eine schriftliche Abfassung der *Lél-* und der *Botond-Geschichte* im 11. oder 12. Jh. besitzt keine Realität. Die Streifzüge der Ungarn mögen in den alten Chroniken einer steifen Beurteilung der heidnischen Magyaren teilhaft geworden sein. Die Möglichkeit einer Umwertung der Urgeschichte, der Landnahme und der Streifzüge wurde erst von den immer mehr zur Macht kommenden Großgrundbesitzern der herrschenden Klasse Anfang des 13. Jh. geboten; es wurde der Weg für die schriftliche Abfassung einer den Ruhm der heidnischen Ahnen verherrlichenden — enteignungsmöglichen — volkstümlichen Epik eröffnet. Die volkstümliche Sage von den sieben »*Trauermagyaren*« ist im Werk *Trium Fontium* von Albericus (13. Jh.) in ursprünglicherer Form erhalten geblieben: das Volk sei deshalb in den Sklavenstand gezwungen, weil es nicht kriegerisch war, mit anderen Worten wurden die Waffenlosen durch die Macht der Waffen, durch die Gewalt besiegt.

5. Zusammenfassend kommt der Verfasser zu der Feststellung, daß alle behandelten Sagen im 13. Jh. niedergeschrieben wurden. In den frühen Zeiten der Klassengesellschaft, als die alte Ordnung noch in drohender Nähe stand, war nicht die Überlieferung des alten epischen Schatzes die wichtige Aufgabe, sondern eine Abrechnung damit. Die Lockerung der starren kirchlichen Anschauung Ende des 12. und Anfang des 13. Jh. hat eine Möglichkeit zur schriftlichen Abfassung dieser Sagen gegeben. Die feudale Ideologie ist vielseitiger, bunter geworden und das von den Adligen (Aristokraten und Kleinadligen) geförderte Schrifttum konnte sich zum Teil auf einige Stücke der alten ungarischen Epik stützen. Die geistige Atmosphäre in der Zeit der Niederschrift hat es ermöglicht, einige Motive der alten Epik, nicht aber das Wesen der Epik im allgemeinen und nicht alle epischen Schöpfungen zu verstehen und zu benutzen. Deshalb darf man in den ungarischen Chroniken keine Textsammlung, keine mittelalterliche, buchstäblich treue Veröffentlichung der uralten Sagen erblicken. Alles, was aus der alten Epik in der schriftlichen Tradition der Árpádenzeit zu finden ist, ist wahrscheinlich nur ein ärmlicher Rest des einstigen Materials. Über die uralten Sagen hat die entstandene feudale Klassengesellschaft das Todesurteil gefällt. Und was von diesen Sagen für die Chroniker der herrschenden Klasse brauchbar erschien, erhielt durch die Schrift in einzelnen Motiven Unsterblichkeit. Das epische Material dagegen, das uns nicht überliefert worden ist, wurde von der herrschenden Klasse auch in seinen Elementen abgelehnt. Umsonst hat das Volk lange Jahrhunderte hindurch die Kleinepik, seine kollektive Schöpfung, zäh bewahrt, die mündliche Überlieferung konnte mit der schriftlichen nicht konkurrieren, was nur ihr anvertraut wurde, ist der Unsterblichkeit verloren gegangen.